

20. Высочайше утвержденное Положение о губернских и уездных земских учреждениях / Полное Собрание Законов Российской империи. Собр. 2. Т. XXXIX. Отд. 1. – СПб., 1867. – №40457.

21. Высочайше утвержденное Городовое Положение / Полное Собрание Законов Российской империи. Собр. 2. Т. XLV. Отд. 1. – СПб., 1874. – №48498.

22. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рас- суждений, на которых они основаны. В 5 томах. – СПб.: Государ- ственная канцелярия, 1866–1867.

23. Высочайше утвержденное Положение о нотариальной части / Полное Собрание Законов Российской империи. Собр. 2. Т. XLI. Отд. 1. – СПб., 1868. – №43186.

24. Высочайше утвержденные: I. Положение о Земских Участко- вых Начальниках, II. Правила об устройстве судебной части в мест- ностях, в которых введено означенное Положение, III. Временные Правила о Волостном Суде в тех же местностях и IV. Правила о по- рядке приведения в действие Положения о Земских Участковых Начальниках / Полное Собрание Законов Российской империи. Собр. 3. Т. IX. – СПб., 1891. – №6196.

25. Высочайше утвержденное Положение о мерах к охранению госу- дарственного порядка и общественного спокойствия / Полное Собра- ние Законов Российской империи. Собр. 3. Т. I. – СПб., 1885. – №350.

26. Свод законов о состояниях. / Свод Законов Российской Им- перии. Т. 9. – СПб., 1899. – С. 1–101.

27. Об усовершенствовании государственного порядка / Мани- фест от 17 Октября 1905 г. / Полное Собрание Законов Россий- ской империи. Собр. 3. Т. XXV. Отд. 1. – СПб., 1908. – №26803.

28. Об изменении Положения о выборах в Государственную думу / Именной высочайший указ от 11 декабря 1905 г. / Полное Со- брание Законов Российской империи. Собр. 3. Т. XXV. Отд. 1. – СПб., 1908. – №27029.

29. Об изменении учреждения Государственного Совета и о пе- ресмотре учреждения Государственной Думы / Манифест от 20 февраля 1906 г. / Полное Собрание Законов Российской империи. Собр. 3. Т. XXVI. Отд. 1. – СПб., 1909. – №27423.

30. Высочайше утвержденные Основные Государственные Зако- ны / Полное Собрание Законов Российской империи. Собр. 3. Т. XXVI. Отд. 1. – СПб., 1909. – №27805.

31. О дополнении некоторых постановлений действующего зако- на, касающихся крестьянского землевладения и землепользования / Именной высочайший указ, данный Сенату / Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. Т. XXVI. Отд. 1. – СПб., 1909. – №28528.

32. Об изменении и дополнении некоторых постановлений о кре- стьянском землевладении / Высочайше утвержденный одобрен- ный Государственным Советом и Государственною Думою закон / Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. Т. XXX. Отд. 1. – СПб., 1913. – №33743.

33. Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс / [Л.П. Горкіна, С.О. Біла, В.В. Небрат та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.П. Горкіної; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 760 с.: табл.

34. О землеустройстве / Высочайше утвержденный одобренный Государственным Советом и Государственною Думою закон / Пол- ное собрание законов Российской империи. Собр. 3. Т. XXXI. Отд. 1. – СПб., 1914. – №35370.

35. Об учреждении военно-полевых судов / Высочайше утвержден- ное положение Совета Министров / Полное собрание законов Россий- ской империи. Собр. 3. Т. XXVI. Отд. 1. – СПб., 1909. – №28252.

36. Васильев А.В. Законодательство и правовая система доре- волюционной России. – Якутск: ЯФ Издательства СО РАН, 2003. – 260 с.

О.І. КОБЛЯНСЬКА,
к.е.н., доцент, Київський національний університет ім. Т. Шевченка,
Т.І. САФОНОВ,
магістр, Київський національний університет ім. Т. Шевченка

Облік експортних операцій у світлі інтеграції України до Європейського Союзу

У статті досліджено основні питання бухгалтерського обліку експортних операцій, що на сьогодні набули неабиякої актуальності з огляду на інтеграційні процеси України до Європейського Союзу. Особлива увага у статті приділена нововведенням у оподаткуванні експортних операцій, оскільки із прийняттям Податкового кодексу питання правильного відображення особливостей оподаткування експорту турбує як провідних науковців у сфері обліку, так і бухгалтерів-практиків.

Ключові слова: експортні операції, зовнішньоекономічна діяльність, європейська інтеграція, оподаткування експортних операцій, дохід в іноземній валюті, курсові різниці.

В статье исследованы основные вопросы бухгалтерского учета экспортных операций, которые на сегодня приобрели большую актуальность, учитывая интеграционные процессы Украины в Европейский союз. Особое внимание в статье уделено нововведениям в налогообложении экспортных операций, поскольку с принятием Налогового кодекса вопрос правильного отображения особенностей налогообложения экспорта волнует как ведущих ученых в области учета, так и бухгалтеров.

Ключевые слова: экспортные операции, внешнеэкономическая деятельность, европейская интеграция, доход в иностранной валюте, курсовые разницы.

In this article the main issues of accounting export operations accounting, which to date have acquired greater urgency, given the processes of integration of Ukraine into the European Union, are learned. Particular attention is paid to innovations in export taxing, since the adoption of the Tax Code, the problem of correct display features of the export taxing concerns not only leading scientists in the field of accounting but accountants too.

Постановка проблеми. Європейській Союз є цікавою та в багатьох аспектах унікальною формою співпраці між державами, що є беззаперечно вигідною для всіх держав-учасників у довгостроковій перспективі економічного розвитку.

На сьогодні український бізнес шукає нові можливості для інвестицій та напрями розвитку, зовнішньоекономічна діяльність набуває неабиякої важливості у світлі інтеграційних процесів до Європейського Союзу. З огляду на такий хід подій проблема обліку експортних операцій набуває важливої актуальності, особливо враховуючи те, що ця галузь в Україні зараз знаходиться на етапі розвитку у світлі гармонізації системи бухгалтерського обліку країни із міжнародними стандартами. Досліджуючи це питання, можна значно вдосконалити ведення бухгалтерського обліку, що безумовно позитивно вплине на діяльність підприємства, оскільки переважну частину інформації, особливо для прийняття оперативних та тактичних рішень, надає, як відомо, система бухгалтерського обліку [5, с. 22].

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проведене дослідження сучасної літератури з цього питання демонструє відсутність нових посібників з обліку експортних операцій, що беруть до уваги зміни у обліку, пов'язані із вступом у силу з 1 січня 2011 року Податкового кодексу України. Проте базові поняття з досліджуваної проблеми можна знайти у роботах таких вчених, як Ф.Ф. Бутинець, Т.І. Войтенко, С.Ф. Голов, Я.В. Кавторева, І.В. Лукашова, Л.К. Сук, В.Г. Швець, Н.О. Гура, та інших.

Прийнятий Податковий кодекс України був розроблений із урахуванням потреб та стандартів, що є вимогою Європейського Союзу для виконання своїми членами, а отже, ведення обліку експортних операцій за правильною методикою та із урахуванням найновіших змін в українському законодавстві безумовно позитивно вплине на інтеграційні процеси країни.

Метою статті є з'ясування особливостей ведення обліку експортних операцій на підприємствах країни в умовах інтеграції України до Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. В Україні зовнішньоекономічна діяльність, зокрема здійснення експортних операцій, регулюється цілим рядом нормативно-правових актів, які треба брати до уваги та детально слідкувати за усіма оновленнями, прийнятими законотворчою ланкою держави. Основним з них, звичайно, є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», але такі нормативно-правові акти, як постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про типові платіжні умови зовнішньоеко-

мічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті», Закону України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності», на основі якого здійснюються бартерні валютні операції, є також винятково важливими для притримання.

Крім згаданих нормативних актів діяльність підприємств у сфері зовнішньоекономічних відносин регулюють інші важливі документи. До них належать як законодавчі акти, так і різноманітні інструкції, роз'яснення директивних органів. Це, зокрема, закони України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», «Про Єдиний митний тариф», постанова Кабінету Міністрів України «Про ставки митних зборів», «Положення про методику формування і використання індикативних цін» та цілий ряд інших.

Безпосереднє відношення до зовнішньоекономічних відносин має нормативний акт, що регулює справляння податків – Податковий кодекс України.

Вимоги цих документів мають враховуватися при організації обліку експортних операцій підприємств. Крім того, облік зовнішньоекономічних відносин має здійснюватися у відповідності до вимог положень (стандартів) бухгалтерського обліку, насамперед П(С)БО 21 «Вплив зміни валютних курсів», П(С)БО 15 «Доходи», П(С)БО 16 «Витрати» та ін., а також Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», [3, с. 317–322].

Розглянемо детальніше процес обліку експортних операцій, що у сукупності складають досить значну частку ВВП країни на сьогодні.

Виручка резидентів підлягає зарахуванню на їх рахунки в банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 90 календарних днів з дати оформлення вантажної митної декларації (за договором консигнації – попередньої вантажної митної декларації, оформленої відповідно до митного режиму «експорт при ордерних поставках») на продукцію, що експортується, «а у разі експорту робіт (послуг, прав інтелектуальної власності) – з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності.

Допускається зменшення суми валютної виручки на розмір комісійних винагород, які утримали банки-нерезиденти за проходження платежу через їх рахунки, якщо оплата резидентом таких винагород передбачена договором та підтверджена відповідним банківським документом. Підтвердження не вимагається, якщо комісійна винагорода не перевищує 50 доларів США або еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті.

Відповідно до законодавства всі записи в бухгалтерському обліку по валютних рахунках, а також по відображенню господарських операцій в іноземній валюті здійснюються в національній грошовій одиниці України. Одночасно ці записи мають відображатися в обліку в тій грошовій одиниці, в якій фактично здійснюються операції. Це досягається запи-

сом вартісних показників у вигляді дробу, в чисельнику якого вказується сума в іноземній валюті, а у знаменнику – її еквівалент у грошовій одиниці України.

Для визначення еквівалента використовується офіційний курс гривні до іноземної валюти, який установлює Національний банк України. З часом під впливом ряду факторів, які відбуваються як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку України, курс гривні до іноземної валюти має тенденцію до зміни. Тому однією з особливостей відображення в бухгалтерському обліку експортних операцій є те, що український еквівалент суми в іноземній валюті не є раз і назавжди фіксованою величиною, а підлягає перерахунку на певну дату за офіційним курсом Національного банку України.

Національний банк України встановлює офіційний обмінний курс гривні до долара США як середньозважений курс за операціями комерційних банків на міжбанківському валютному ринку. В межах своєї загальної відповідальності за забезпечення стабільності національної валюти Національного банку України може здійснювати вплив на формування офіційного обмінного курсу шляхом купівлі–продажу іноземної валюти на валютному ринку.

Визначення дат перерахунку в бухгалтерському обліку наведене в додатку до Положення з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті №21 від 10 серпня 2000 року. Курсові різниці від перерахунку грошових засобів у іноземній валюті та інших монетарних статей по операційній діяльності відображаються у складі інших операційних доходів (субрахунок 714 «Дохід від операційної курсової різниці») або витрат (субрахунок 945 «Втрати від операційної курсової різниці») [4, с. 213–217].

Новий порядок податкового обліку експортних операцій наведено в п. 153.1 Податкового кодексу України. Зміни в оподаткуванні таких операцій зумовлені, насамперед, скасуванням так званого правила першої події. На сьогодні у загальному випадку податковий дохід і податкові витрати визначаються за методом нарахування. Таким чином, отримані аванси при здійсненні експортних операцій вже не тягнуть за собою виникнення доходів чи витрат в податковому обліку. Як наслідок, податковий облік операцій з розрахунками в іноземній валюті дійсно наблизився до бухгалтерського обліку, визначеного в П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів».

Доходи платника податку в іноземній валюті у зв'язку з продажем товарів, виконанням робіт, наданням послуг, перераховуються в національну валюту за офіційним курсом НБУ, що діяв на дату визнання таких доходів, відповідно до розділу III Податкового кодексу (пп. 153.1.1 Податкового кодексу):

- у частині, що не була отримана в попередніх звітних податкових періодах – за офіційним курсом НБУ, що діє на дату її визнання доходом (ст. 137 Податкового кодексу);
- у частині раніше отриманої оплати – за курсом, що діяв на дату її отримання.

Датою виникнення доходів є дата переходу права власності на реалізований товар до покупця, а для робіт (послуг) –

дата складання акта чи іншого документа, який підтверджує виконання робіт чи надання послуг. Окрім того, не враховується для визначення об'єкта оподаткування сума отриманої продавцем товарів попередньої оплати, а отже податкових наслідків на момент отримання авансів у обліку не буде.

Дохід в іноземній валюті слід перерахувати за офіційним курсом НБУ на певну дату, що залежить від того, чи отримав продавець попередні оплати. Отже, можемо виділити такі можливі варіанти:

1) продавець реалізував товар без отримання попередніх оплат (авансів) від покупця – отриманий від реалізації товарів дохід в іноземній валюті перераховується в національну валюту за курсом НБУ, що діяв на дату виникнення такого доходу, тобто за курсом НБУ на дату реалізації (Дт 362 – Кт 702);

2) продавець отримав попередню оплату, а товар реалізував в будь-якому наступному податковому періоді після отримання авансу (Дт 312 Кт 681 та Дт 362 Кт 702).

У цьому разі дохід у розмірі отриманого авансу визначатиметься за курсом НБУ на дату отримання авансу, а в частині неоплаченого товару – на дату реалізації.

Отже, у разі отримання в минулому податковому періоді авансу:

- у розмірі 100% – доходи покупця визначатимуться за курсом НБУ на дату отримання авансу;
- у меншому розмірі – дохід у гривнях формуватиметься як із використанням курсу НБУ на дату отримання авансу, так і з використанням курсу НБУ на дату реалізації – у тій частині вартості товару, яка залишилася неоплаченою;

3) продавець отримав попередню оплату та реалізував товар в одному звітному податковому періоді – з одного боку вартість товару не була сплачена в попередніх звітних податкових періодах, тобто для визначення доходу в гривнях слід застосувати курс НБУ на дату реалізації, але з іншого боку – це може суперечити пп. 153.1.1 Податкового кодексу.

Таким чином, можна зробити висновок, що установлений Податковим кодексом порядок визначення суми доходів, отриманих в іноземній валюті, містить проблемне питання. Можливе тлумачення – для визначення суми доходу, отриманого в іноземній валюті, не використовується курс НБУ на дату отримання авансу, якщо аванс був отриманий продавцем у тому ж податковому періоді, у якому відбулася реалізація товару. Дохід у цьому випадку визначатиметься за курсом НБУ на дату реалізації.

Згідно із пп. 153.1.2 Податкового кодексу, витрати, понесені в іноземній валюті в зв'язку з придбанням у звітному періоді товарів, робіт, послуг, включаються до витрат такого звітного періоду після їх перерахування в національну валюту:

- для частини витрат, що не була раніше оплачена, – за офіційним курсом НБУ, що діяв на дату визнання таких витрат згідно з розділом III Податкового кодексу;
- для частини раніше проведеної оплати – за тим курсом, що діяв на дату оплати.

Отже, понесені в іноземній валюті витрати визначаються за курсом на дату здійснення попередньої оплати, як і в бухгалтерському обліку. Якщо ж товари не були раніше оплачені, тоді за курсом на дату визнання витрат.

Оподаткування експортних операцій має свої особливості. До моменту вступу в силу Податкового кодексу України, порядку податкового обліку таких операцій із розрахунками в іноземній валюті було присвячено підп. 7.3.1 п.7.3 ст.7 Закону України «Про податок на прибуток», але з 1 січня 2011 року деякі умови змінилися.

На відміну від Закону України «Про податок на додану вартість» Податковий кодекс містить спеціальну норму, яка чітко визначає дату виникнення податкових зобов'язань при експорті товарів, якою є дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетину митного кордону України та оформлена відповідно до вимог митного законодавства.

Наразі підтвердження факту перетину товаром митного кордону України здійснюється згідно з порядком підтвердження відомостей про фактичне вивезення товарів за межі митної території України, затверджені спільним наказом ДМСУ і ДПАУ від 21.03.2002 р. №163/121. Саме дата фактичного

вивезення товарів, зазначена митним органом при фіксації відмітки «Задекларовані в цій ВМД товари вивезені за межі митної території України в повному обсязі» на п'ятому основному аркуші (примірнику для декларанта) ВМД за формою МД-2 (МД-3) (аркуш ВМД з позначенням «3/8»), і є тією датою, на яку в експортера виникали та вимикатимуть у подальшому податкові зобов'язання при експорті товарів.

Важливо враховувати при цьому, що, як і раніше, при експорті товарів не застосовується звичайне правило першої події – попередня (авансова) оплата вартості товарів, що експортуються, не змінює значення сум податку, які включаються до податкових зобов'язань платника податку, – експортера. А це означає, що при експорті товарів податкові зобов'язання з ПДВ виникають на одну дату: дату завершення оформлення ВМД, яка засвідчує факт перетину товаром, що експортується, митного кордону, [1, с. 164–165].

Для більшої наочності розглянемо декілька ситуацій, з якими може зустрітися обліковець при обліку експортних операцій:

1) перша подія – отримання попередньої оплати:

Підприємство – резидент України 18 травня 2011 року уклало договір з нерезидентом України про продаж партії това-

№	Дата	Зміст бухгалтерського запису або податкова подія	Курс НБУ, грн. за \$1	Бухгалтерський облік			Податковий облік	
				дебет	кредит	сума, дол./грн.	податковий дохід	податкові витрати
1	18.05.2011	Відвантажено товари на експорт	7,1270	362	702	50000/ 356350	356350	-
Дебіторська заборгованість – монетарна								
2	18.05.2011	Списано собівартість відвантажених товарів (сума умовна)	-	902	281	185000	-	185000
3	30.06.2011	Відображено курсову різницю на дату балансу (\$50000 x (7,4390 грн.-7,1270 грн.))	7,4390	362	714	15600	15600	-
4	22.08.2011	Отримано оплату від нерезидента	7,2111	312	362	50000/ 360555	-	-
5	22.08.2011	Відображено курсову різницю на дату погашення заборгованості (\$50000 x (7,2111 грн.-7,4390 грн.))	7,2111	945	362	11 395	-	11395

№	Дата	Зміст бухгалтерського запису або податкова подія	Курс НБУ, грн. за \$1	Бухгалтерський облік			Податковий облік	
				дебет	кредит	сума, дол./грн.	податковий дохід	податкові витрати
1	28.05.2011	Отримано попередню оплату за товар, що підлягають відправленню на експорт	7,8911	312	681	50000/ 394555	-	-
Кредиторська заборгованість – не монетарна								
2	30.06.2011	Відображено курсову різницю на дату балансу	7,4120	-	-	-	-	-
Визначення курсових різниць на дату балансу не проводиться, оскільки ця кредиторська заборгованість – немонетарна								
3	22.07.2011	Відображено відвантаження товарів на експорт	7,578	362	702	50000/ 394555	394555	-
Дохід визначається за курсом НБУ, що діяв на дату отримання попередньої оплати. Курс НБУ, зазначений у ВМД не бере участі у обліку								
4	22.07.2011	Списано собівартість відвантажених товарів (сума умовна)	-	902	281	185000	-	185000
5	22.07.2011	Відображено взаємозалік заборгованостей	7,578	681	362	50000/ 394555	-	-

№	Дата	Зміст бухгалтерського запису або податкова подія	Курс НБУ, грн. за \$1	Бухгалтерський облік			Податковий облік	
				дебет	кредит	сума, дол./грн	податковий дохід	податкові витрати
1	28.05.2011	Відвантажено товари на експорт	7,3145	362	702	20000/ 146290	146290	–
Дебіторська заборгованість – монетарна								
2	28.05.2011	Списано собівартість відвантажених товарів (сума умовна)	–	902	281	185000	–	185000
3	30.06.2011	Відображено курсову різницю на дату балансу (\$20000 x (7,4345 грн. – 7,3145 грн.)	7,4345	362	714	2400	2400	–
4	22.08.2011	Отримано оплату від нерезидента	7,2212	312	362	50000/ 361060	–	–
Виникла немонетарна заборгованість на суму 30000дол.США. В одержаній сумі \$20000 пов'язані з другою подією, а \$30000 – з першою подією у вигляді отримання попередньої оплати за товари								
5	22.08.2011	Визначено курсову різницю на дату отримання оплати (\$20000x(7,2212 грн. –7,4345 грн.)	7,2212	945	362	4266	–	4266
Курсова різниця визначається лише у тій частині заборгованості, яка виникла на час відвантаження товарів, тобто \$20000								
6	30.08.2011	Здійснено відвантаження товарів у рахунок отриманої раніше попередньої оплати	7,5146	362	702	30000/ 216636	216636	–
На дату відвантаження товарів у рахунок отриманої раніше попередньої оплати курсові різниці не розраховуються. Зазначений у ВМД курс НБУ не бере участі у розрахунках, дохід відображається за курсом НБУ 7,212 грн. за \$1								
7	30.08.2011	Списано собівартість відвантажених товарів (сума умовна)	–	902	281	215000	–	215000

рив за ціною \$50000. При цьому 28 травня 2011 року було отримано попередню оплату за товари у сумі \$50000, а 22 липня цього ж року відбувся перехід права власності на товари,

2) перша подія – відвантаження товару:

Підприємство – резидент України 18 травня 2011 року уклало договір з нерезидентом України на продаж партії товарів за ціною \$50000. При цьому 28 травня відбувся перехід права власності на товари, а 22 серпня цього ж року було отримано оплату за товари,

3) оплата і відвантаження проводяться частинами:

Підприємство – резидент України 18 травня 2011 року уклало договір з нерезидентом України на продаж партії товарів за ціною \$50000. При цьому 28 травня 2011 року було відвантажено товари на суму \$20000, 22 серпня – отримано оплату за всю партію товарів у сумі \$50000, 30 серпня – здійснено відвантаження товарів на суму \$30000, що залишалася,

Висновки

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що зовнішньоекономічна діяльність є одним з найбільш перспективних напрямів ведення підприємницької діяльності і розвитку підприємства, оскільки інтеграційні процеси України до Європейського Союзу відкривають неоціненно широке коло перспектив. Запровадження експортних операцій будь-яким підприємством, що займається торгівлею, є найбільш раціональним напрямком розвитку, оскільки, не тільки розширює коло потенційних споживачів товарів або послуг, але і є запорукою їх високої якості, що дає змогу витримувати конкуренцію на міжнародній арені.

У свою чергу, коректне ведення бухгалтерського обліку експортних операцій є виключно важливим для будь-якого підприємства, що обрало даний напрям діяльності і розвитку, оскільки надає змогу максимально точно оцінити ефективність діяльності підприємства та прийняти найдоречніші управлінські рішення. Основними моментами, які варто враховувати при бухгалтерському та податковому обліку є правильна первісна оцінка товарів (робіт, послуг), що залежить від дати, на яку фіксується курс валют, за яким згодом визначаються курсові різниці, та черговість подій, що є важливою при встановленні моменту виникнення доходів та витрат в іноземній валюті.

Література

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. №996–14 зі змінами та доповненнями.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 р. №959–XII зі змінами та доповненнями.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755–VI зі змінами і доповненнями.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 10 серпня 2000 р. №193.
5. Бутинець Ф.Ф. Облік і аналіз зовнішньоекономічної діяльності. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 544 с.
6. Войтенко Т.І. ЗЕД: бухгалтерський і податковий облік у подорожницях. – Х.: Фактор, 2008. – 400 с.
7. Любашенко І.М. Політика Європейського Союзу щодо України – зміна сприйняття. – Варшава, Polska Potoc. – 2010. – 157 с.
8. Бондарева О.І. Експорт товарів: визнання податкових доходів // «Бухгалтерія». – 9 травня 2011 року. – №18–19 (953–954). – С. 51–54.